

mulering" van de gereformeerde verkiezingsleer (p. 488), dat zijn boek niet een historische studie in strikte zin kan heten. Onder het lezen hoort men a.h.w. de Sententia van de synode nog nagalmen. Men moet, zo wordt ons te verstaan gegeven (p. 231), de Leerregels ook lezen als gelovige. Dan zijn ze "de diepste vertolking van het volkomen heil des Heren". Anders wordt de mens tot wanhoop of onverschilligheid gebracht. Zo zijn de Leerregels in het gereformeerde protestantisme een twistappel geworden. Graafland spreekt van een tragiek (p. 596) en zoekt de oorzaak daarvan niet uitsluitend bij de tegenstanders van Dordt.

Met een dringende oproep tot hernieuwde bezinning over een aantal concrete punten in dit stuk eindigt de auteur, niet dan na eerst het hervormd-remonstrantse gesprek van na de oorlog nog als een "schijnvertoning" te hebben ontmaskerd: "Wie zo met de traditie omgaat, voert geen wezenlijke bijdrage aan voor de toekomst van de kerk" (p. 600). Wanneer ik nu enkele opmerking mag geven t.a.v. de voor *DNK* relevante periode, is het om ook het negentiende-eeuwse deel van de traditie recht te laten wedervaren. Dat voor en na 1800 naast het rationalistisch supranaturalisme van een Muntinghe (p. 453) ook een bijbels georiënteerd supranaturalisme heeft getracht binnen het perk der confessie de gereformeerde leer in geest en hoofdzaak door te geven, is Graafland bij zijn nadruk op de scherpe reacties van een Kohlbrugge en de afgescheidenen op de tijdgeest kennelijk ontgaan. Deze "richting" sloot aan bij een wel gememoreerde groepering van eind achttiende eeuw (p. 262 v.), die om haar "meer gematigd en evangelisch gericht" karakter bekend werd. Heringa heeft de Dordtsche Leerregels nooit laten vallen en hield zijn studenten voor de verkiezing verstandig en bijbelgetrouw te preken. In dit supranaturalisme kreeg men oog voor de verschillen tussen dogmatiek en bijbelse theologie en als in de negentiende eeuw naar gereformeerde maatstaven gemeten in de scholen de theologie beneden de maat is gebleven, moet tegelijk worden gezegd dat de exegese zich tot een zelfstandig vak begon te ontwikkelen, waardoor een nieuw verstaan van de oude betwiste punten mogelijk werd. Graafland heeft hiervoor m.i. te weinig oog - in het voetspoor van Roessingh en Rasker, door wie hij zich hier kennelijk heeft laten oriënteren. Ook de Groningers worden niet uit hun werken geoordeeld. En moeten we om modernen en ethischen te begrijpen en recht te doen niet verdisconteren dat hun theologie een antwoord wilde zijn op de geweldige uitdaging van de wijsbegeerte en natuurwetenschap huns tijds? Maar bij iemand als Scholten let de auteur bijna uitsluitend op diens verhouding tot Dordt. Jammer genoeg merkt hij daarbij niet, dat hij wat hij op p. 461 en 463 van Scholten citeert, van Scholtens opponenten stamt. Teleurstellend is de behandeling van Gunning jr., van wie alleen zijn boekje *Van Calvin tot Rousseau* ter sprake komt waarbij hem de reprimande gegeven wordt, niet diep genoeg de Calvinse en Dordtse problematiek te hebben doordacht (p. 488). Is dat terecht? Wie Gunning leest (*Blikken in de Openbaring* of alleen al *Het Kruis des Verlossers*) zal dat betwijfelen - Zie ook b.v. het hfdst. "De vaart der verkiezing" in het boek van Beker en Den Boer: *J.H. Gunning jr. Een theologisch portret*. - De suggestie dat Gunning door Schleiermacher is beïnvloed en Barth met Gunning verwant is, wordt niet uitgewerkt. Typerend voor Graaflands methode is het feit, dat de negentiende eeuw niet als één geheel op de chronologisch bepaalde plaats in de ontwikkeling wordt behandeld, maar gesplitst is over drie hoofdstukken. Zo krijgt men wel duidelijke hoofdlijnen die de schrijver wil trekken, voor ogen. Dat echter nu Kuyper vóór Scholten, Da Costa en Groen van Prinsterer vóór de Groningers worden behandeld, is m.i. een nadeel. Maar bij prolegomena mag dat. Als zodanig dient het boek zich ook aan vanwege de bescheidenheid van de schrijver, die (na zoveel eeuwen felle polemiek) weldadig